

Araş. Gör. Özge ÖZTEKİN

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

M. İSEN, M. MACİT, O. HORATA, F. KILIÇ, İ. H. AKSOYAK, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* Grafiker Yayınları, Ankara 2002, 412 sayfa.

Eski Türk Edebiyatı alanını tüm yönleriyle ele alan ve özellikle son dönemde yapılmış araştırmalardaki bilgilere yer vererek, Divan Edebiyatı hakkında doğru değerlendirmelerin yapılmasını amaçlayan yepyeni bir başvuru kitabı çıktı. Editörlüğünü Prof. Dr. Mustafa İSEN'in yaptığı ve bir ekip çalışmasının ürünü olan *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, bir önsöz ve girişin ardından, on bir bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Önsöz, Giriş, Kaynaklar ile Tarihî Gelişim bölümünün XVIII. ve XIX. Yüzyılla ilgili kısmını Doç. Dr. Osman HORATA; Tarihî Gelişim bölümünün başlangıçtan XVIII. Yüzyıla kadar olan kısmı ile Türler bölümünü Prof. Dr. Mustafa İSEN; Divan Estetiği, Ses Yapısı, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları, Gelecek ve Modern Şiir bölümlerini Prof. Dr. Muhsin MACİT; Nazım Şekilleri bölümünü Doç. Dr. Filiz KILIÇ ve Edebî Sanatlar, Metin Şerhi, Muhteva Yapısı bölümlerini de Doç. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK hazırlamıştır. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*'nin Önsözünde, kitabın niçin yazıldığı ve konuların anlatımında nasıl bir yöntem izlendiği ifade edildikten sonra, *Giriş* kısmına geçilmektedir. Burada, genel olarak sanatın doğuşu ve sanat eseri kavramının ortaya çıkışı, temel sanat dalları, türlerin oluşumu, epik-dramatik-lirik eserler, bir sanat olarak edebiyatın tanımı ve meydana geliş süreci, sözlü ve yazılı kültür ortamları ile estetik anlayışa bağlı olarak gelişen edebiyat akımları tarihsel bir süreç içerisinde ve Doğu-Batı sentezine dayalı bir karşılaştırma düzeniyle ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, Türk Edebiyatı'nın gelişim çizgisine de genel olarak değinilmektedir.

Kitabın I. Bölümü, *Kaynaklardır*. Bu bölümde, bilimsel bir çalışma için geçerli olan veri/malzeme toplama, kaynak tarama, gözlem-analiz-sentez yöntemlerinin edebiyat araştırmaları için de gerekli olduğu belirtilerek, "edebî metne sistemli yaklaşmanın" (s.13) önemi üzerinde durulmuştur. Bunun için ilk olarak, yazma kültürü ve yazmayla ilgili terimler hakkında bilgi verilmiş, daha sonra da Eski Türk Edebiyatı'nın kaynaklarından bahsedilmiştir. Kaynaklar için yapılan tasnif, dokuz başlığa ayrılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir: Edebî Eserler (Divanlar, Mesneviler, Şiir Mecmuaları, Mensur Eserler), Edebiyat Bilgi ve Teorisiyle İlgili Eserler, Biyografik Eserler, Ansiklopediler, Kavram ve Terim Ansiklopedileri

/Sözlükleri, Sözlükler (Türkçe Sözlükler, Kaynak Sözlükler, Galat Sözlükleri), Edebiyat Tarihleri, Antolojiler ve Kataloglar.

Divan Estetiği başlığı altında oluşturulan II. bölümde, Türkçe Divan dîbâçeleri ve Tezkire mukaddimeleri vasıtasıyla, şiirin kökeni ve biçimine yönelik teorik bir zemin oluşturularak, şairlerin vasıfları hakkında genel değerlendirmeler sunulmaktadır. Eski şiirin estetik anlayışının ve buna bağlı olarak imaj dünyasının şekillenmesinde kullanılan dilin önemi, sözcüklerin çağrışım zenginliğiyle yan anlamlar yüklenmesinde tasavvufî mecaz ve sembollerin etkisi, aşk ve güzellik unsurlarının işleniş, şairlerin tercih ettikleri söyleyiş tarzları ve bu bağlamda, geleneğe bağlı olarak gelişen ortak devir üslûbu içerisinde şahsî üslûpları ile öne çıkan şairlerin söz varlığı, kullandıkları edebî sanatlar ve mazmunlar, nazirecilik anlayışı, şairlerin yaşadıkları çevreler ve bu çevrelerin birer kültür coğrafyası olarak şiire yansımaları, örnek beyitlerle detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı'nın III. bölümü, *Tarihî Gelişim* adını taşımaktadır. Bölümün ilk kısmında, "Eski Türk Edebiyatı'nın başlangıç devri olan XIII, XIV ve XV. yüzyıllardaki özellikleri ve geleneğin devir üslûbuyla örtüşmesi üzerinde odaklanılmış, XVI. ve XVII. yüzyıllardaki merkez kişiler ve onların etrafında teşekkül eden yapı ortaya konmaya çalışılmıştır" (s. 55). Konuya, Türk yazı dili tarihinin en eski örneklerinden Orhun Abideleri ile başlanmış; kronolojik bir seyir takip edilerek, XVII. yüzyıl sonuna kadar her yüzyılın siyasî, kültürel ve edebî durumu, dönemin Osmanlı padişahları, ünlü şair ve bilginleri ile manzum ve mensur eserleri detaylı bir inceleme metoduyla ele alınmıştır. Bölümün ikinci kısmında, Divan Edebiyatı'nın XVIII ve XIX. yüzyıllardaki durumu anlatılmaktadır. Her iki dönemin sosyal ve siyasal yapısının edebiyatı nasıl etkilediğine değinilerek, hem XVIII hem de XIX. yüzyılın şair kadroları, önemli eserleri ve genel olarak edebî hüviyeti geniş bir perspektifle ortaya konulmuştur.

Kitabın IV. bölümü, *Ses Yapısı*dır. Bu bölümde, Divan Şiiri'nin ritmik yapısını meydana getiren ses düzenlemelerinden bahsedilmektedir. Özellikle ahenk kavramı üzerinde durulmuş ve ahengi sağlayan unsurların neler olduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Söz Tekrarları, Ses Tekrarları ve Ritim adı altında üç başlığa ayrılarak incelenen bu konu, beyitlerle örneklandırılmıştır.

Nazım Şekilleri başlıklı V. bölümde, Eski Türk Edebiyatı'nda kullanılan nazım şekillerinin neler olduğu, klâsik düzen içerisinde mısra sayısı ve kafiye düzeni göz önünde bulundurularak ele alınmakta ve Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri ile Bendlerden Oluşan Nazım Şekilleri olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir.

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı'nın VI. bölümü, *Türler* adını taşımaktadır. Bu bölümde, Divan Edebiyatı'ndaki tür sorununa değinilmektedir. Türlerin tanımlanması ve sınıflandırılmasında değişik görüşlerin var olduğu belirtilerek, içeriği esas alan bir değerlendirmeye gidildiği belirtilmektedir (s. 245). Bu değerlendirmeye göre yapılan sınıflandırma sonucunda, Eski Türk Edebiyatı'nda yirmi dört türden söz edilmektedir: Gazavat-nâmeler, Hicviyeler, Hilyeler, Kısas-ı Enbiyalar, Kırk Hadisler, Kıyafet-nâmeler, Lu-gazlar, Mersiyeler, Mevlidler, Mi'râciyeler, Muammalar, Münâcâtlar, Mü-nazaralar, Münşeâtlar, Na'atlar, Nazireler, Sâkî-nâmeler, Sefaret-nâmeler, Seyahat-nâmeler, Sûr-nâmeler, Şarkılar, Şehrengizler, Tevhidler ve Tezki-reler Divan Şiiri'nin türleri arasında yer almaktadır.

Kitabın VII. bölümü, *Edebî Sanatlardır*. Burada, Divan Şiiri'ndeki belagat anlayışı üzerinde durulmakta ve "Türkçe basılmış belagat kitaplarında bugün hepsini «edebî sanatlar» genel çerçevesi içinde değerlendirdiğimiz, ama eskilerin kimisini «beyân», kimisini «bedî» grubuna dahil edecek kadar farklı telakki ettikleri bu sanatların sayısı ellinin üzerindedir" (s. 267) denilerek, edebî sanatların üç başlık altında incelendiği görülmektedir: Mecazla ilgili sanatlar (Teşbih, İstiare, Kinaye, Mecaz-ı Mürsel), Anlamla ilgili sanatlar (İham ve Tevriye, İstihdam, Mübalağa, Hüsn-i Ta'lil, Tezat, Rücû, Tecahül-i Ârif, İstifham) ve Sözle ilgili sanatlar (Aks, Kalb, Tarsi, Cinas, İştikak).

Metin Şerhi başlığı altında oluşturulan VIII. bölümde, bir metin incelemesi için gerekli olan kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarını açıklayabilme, deyim ve terimlerin çeşitli bilim dallarıyla ilişkilerini gösterebilme, mazmunları çözümleyebilme ya da gramatik unsurları izah edebilme gibi konular ele alınmaktadır. Metin şerhi hakkındaki açıklamalara ilave olarak, metin tahlilinin de ne olduğu detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Daha sonra, Bâkî'nin "teşnedir" redifli altı beyitlik gazeli örnek alınarak şerh edilmiştir.

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı'nın IX. Bölümü, *Muhteva Yapısı* adını taşımaktadır. Divan şiirinin hangi konuları ele aldığından bahsedilen bu bölümde, içeriği oluşturan öğeler beş maddeye ayrılarak anlatılmaktadır: Din ve tasavvuf, sosyal hayat, âşık ve maşuk, kozmik âlem, tabiat. Her maddede, o konu ile ilgili beyitleri de içine alan kapsamlı bir değerlendirmeyi bulmak mümkündür.

Kitabın X. bölümü, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları*dır. Bu bölümde, Türkiye'deki Eski Türk Edebiyatı alanında yapılan çalışmaların dünü ve bugünü hakkında oldukça geniş bir yelpaze sunulmaktadır. 1910'lu yıllarda Darülfünun Edebiyat Şubesi ile başlayan akademik çalışmaların, zaman-

la başta İstanbul, Ankara ve Erzurum olmak üzere, diğer bazı illerdeki üniversitelerin Edebiyat Fakültelerinde de sürdürüldüğü; günümüzde ise, hem özel hem de devlet üniversitelerinin bünyesindeki Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin büyük bir kısmında lisans, yüksek lisans ve doktora programlarının var olduğu belirtilerek, bu alanda yapılan yayınlar tasnif edilmektedir. Bölüm sonunda ise, Türkiye'deki üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı alanında görev yapan profesör ve doçentlerin alfabetik listesi yer almaktadır.

Gelenek ve Modern Şiir başlıklı XI. bölümde, Modern Türk Şiiri'nin Divan Şiiri geleneğinden bilinçli bir şekilde yararlanma çabalarına değinilmektedir. Bunun için önce, gelenek kavramının taşıdığı üç farklı anlamdan bahsedilmiş, kültürel değişim yaşayan toplumlarda geleneksel anlayışın da yok olduğu belirtilmiştir. Daha sonra, bugün gelenekten faydalanan eserlerin en çok hangi noktalarda bunu gerçekleştirdiği detaylı olarak anlatılmıştır.

Eserin sonundaki Ekler kısmı ise, Eski Türk Edebiyatı'nın geniş çalışma sahası içindeki farklı kulvarları öne çıkaran yedi yazıdan oluşmaktadır: Orhan Şaik GÖKYAY'ın "Divan Edebiyatı Kimin?", Annemarie SCHIMMEL'in "Alman Gözüyle Divan Edebiyatı", Prof. Dr. Mustafa İSEN'in "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar - Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", Prof. Dr. Cemal KURNAZ'ın "Divan Şairi Kimdir?", Prof. Dr. Mehmet ÇAVUŞOĞLU'nun "Bir Beyitin Çevresinde", Doç. Dr. Osman HORATA'nın "Necatî Bey'den Bâkî'ye Döne Döne" ve Doç. Dr. Filiz KILIÇ'ın "Tuna Kasidesi'nin Düşündürdükleri" adlı makaleleri, bu alan üzerine yapılan binlerce çalışma arasından küçük bir seçki niteliği taşımaktadır.

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı; içeriğinin yanı sıra, alanla ilgili bibliyografik veriler konusunda da yeni bir anlayışa sahiptir. Her bölümün sonunda o konuyla ilgili olarak verilen kaynakların en önemli özelliği; bilinen eski künyelerle birlikte, yeni çalışmaların da listeye dahil edilmiş olmasıdır. Böylece, işlevsellik açısından alanla ilgili güncel yayınların takip edilmesi de kolaylaşmaktadır. "Eski Türk Edebiyatı ya da daha yaygın adıyla Divan Edebiyatı hakkındaki beklentilere pratik anlamda cevap vermek amacıyla kaleme alınan" (s. 5) bu başvuru kitabının meydana gelmesini sağlayan bütün yazarlarına teşekkür ediyor, alan araştırmalarında "birlikten kuvvet doğar" anlayışıyla gerçekleştirilen ekip çalışmalarının artarak sürmesini diliyoruz.